

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΟΓΔΟΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ – ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1945

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",

38 — ΤΣΩΡΤΣΙΑ — 38

ΑΘΗΝΑΙ





ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΙΚΕΛΑΣ*

(1835 - 1908)

Ὁ Βικέλας εἶναι καὶ συγγραφεὺς ἀξιολογώτατων ἱστορικῶν μελετῶν, αἱ ὁποῖαι δυστυχῶς καὶ αὐταὶ ἐλησμονήθησαν. Ἦδη τὸ 1874 ἐξέδωκεν εἰς Λονδῖνον μελέτην «Περὶ Βυζαντινῶν» εἶναι τὸ περιεχόμενον τριῶν διαλέξεων τοῦ ἐνώπιον τοῦ ἐν Μασσαλία ἑλληνικοῦ συλλόγου. Χωρὶς, ὡς λέγει εἰς τὸν πρόλογόν του, νὰ ἔχη ἀπαιτήσεις ὅτι ἀνεκάλυψε νέαν τινὰ ἱστορικὴν θεωρίαν, ἀπειπειράθη νὰ ἐκθέσῃ συνοπτικῶς τὰ πορίσματα τῶν περὶ Βυζαντίου καὶ Βυζαντινῶν μελετῶν του, μετὴν ἐλπίδα ὅτι ἴσως τοιοῦτοτρόπως συντελέσῃ «κατὰ τι εἰς τὴν διάδοσιν ὀρθοτέρας τινὸς καὶ δικαιοτέρας ἐκτιμήσεως τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου», τῆς ὁποίας πρωτοπόρος παρ' ἡμῖν ἐγένετο ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος. Πράγματι ὁ Βικέλας εἶναι ἐκ τῶν πρώτων οἵτινες ἐφάνησαν δικαιοτέροι πρὸς τὸν βυζαντινὸν κόσμον καὶ ἔκριναν αὐτὸν ὄχι ἀπολύτως καὶ μετὰ τὰ σημερινὰ μέτρα, ἀλλὰ ἐν σχέσει πρὸς τὴν κατάστασιν τῶν χρόνων ἐκείνων καὶ ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἄλλους συγχρόνους λαούς. Μετὰ βαθεῖαν γνῶσιν τῶν πραγμάτων καὶ ὑγιᾶ κρίσιν, ἀπολογεῖται τοῦ Βυζαντίου κατὰ τῶν μονομερῶν καὶ ἐκ προκαταλήψεως τῶν Δυτικῶν κατακρίσεων, καὶ μάλιστα τοῦ Μοντεσκίου καὶ τοῦ Γίββινος, καὶ ὀρθῶς τονίζει ὅτι «διὰ νὰ κρίνωμεν οὐχὶ ἐπιεικῶς ἀλλὰ δικαίως τοὺς Βυζαντινοὺς, καὶ ὑπὸ πολιτικὴν καὶ ὑπὸ ἠθικὴν ἔποψιν, ἀνάγκη νὰ μὴ λησμονώμεν τὰς αἰτίας, αἱ ὁποῖαι παρήγαγον τὸν σχηματισμὸν τῶν κακῶν τῶν πάντων δὲ ἀνάγκη νὰ τοὺς συγκρίνωμεν μετὰ τῶν συγχρόνων αὐτῶν». Τοιαύτας δ' αἰτίας εὐρίσκει κυρίως «τὴν διαρκῆ ἀμυναν κατ' ἐξῆρων ξένων εἰς πᾶσαν τοῦ πολιτισμοῦ ἔμπνευσιν, καὶ τὸ αὐταρχικὸν πολίτευμα, ὡς ἐκ τοῦ ὁποῖου δὲν εὕρισκε πάντοτε τὸ καταπατούμενον δίκαιον ἢ ἡ πολιτικὴ τῶν ἀτόμων φιλοδοξία τὰ νόμιμα ἐκδηλώσεως μέσα, ἀτινα τὴν σήμερον παρέχει τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα εἰς τὰ εὐνομούμενα τῶν ἐθνῶν». Τὸ ἔργον δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἱστορικὴ ἀπολογία τοῦ Βυζαντίου, διὰ τῆς ὁποίας ὁ συγγραφεὺς του, ἔχων πλήρη ἐπίγνωσιν τοῦ θέματός του, μετὰ διαυγῆς πνεῦμα ἐπισημάνθη τῶν πρὸ αὐτοῦ ἱστορικῶν μελετῶν, συνετέλεσεν εἰς μὀρφωσιν δικαιοτέρας καὶ εὐμενεστέρας

διὰ τὸ Βυζαντινὸν διαθέσεως οὐ μόνον παρὰ τοῖς ἡμετέροις ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν ξένων ἐπιστημόνων, οἱ ὁποῖοι ἔλαβον γνῶσιν τοῦ ἔργου ἐκ τῆς γαλλικῆς μεταφράσεως ὑπὸ τοῦ Emile Legrand.

Τὸ 1893 ὁ Βικέλας ἐξέδωκε γαλλιστὶ τόμον ὑπὸ τὸν τίτλον «La Grèce byzantine et moderne. Essais historiques» (Paris), ὅπου περιέλαβεν ἐκτὸς τῆς ὡς ἄνω μνημονεύσεως ὑπὸ τοῦ Legrand μεταφράσεως τῆς περὶ Βυζαντινῶν πραγματείας του (σ. 1-88 Les Grecs au moyen âge) καὶ πολλὰς ἄλλας ἱστορικὰς μελέτας, ἀναγομένας εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς μέσους καὶ νεωτέρους χρόνους⁴⁰. Ἐκ τῶν μελετῶν τούτων αἱ πλεῖσται ἐγράφησαν τὸ πρῶτον εἰς τὴν γαλλικὴν, τινὲς δὲ προεκδοθεῖσαι ἑλληνιστὶ μετεφράσθησαν ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ. Ὅλαι αὐταὶ αἱ μελέται διακρίνονται διὰ τὴν βαθεῖαν γνῶσιν τῶν θεμάτων τὰ ὁποῖα πραγματεύεται, τὴν νηφαλιότητα, τὴν ὑγιᾶ κρίσιν καὶ τὴν γλαφυρότητα τῆς ἐκθέσεως. Τινὲς τούτων μετεφράσθησαν ἀγγλιστὶ ὑπὸ τοῦ λόρδου Bute⁴¹.

Ὅπως ἰδιαζούσης σημασίας ἐκ τῶν εἰς νεοελληνικὰ ζητήματα ἀναφερομένων πραγματειῶν τοῦ τόμου τούτου εἶναι ἡ ὑπὸ τὸν τίτλον «La formation de l'état grec et ses limites depuis le congrès de Laybach jusqu'au congrès de Berlin» (σ. 273-333), ἡ ὁποία μετεφράσθη καὶ ἑλληνιστὶ ὑπὸ Α. Μ.⁴²). Μετὰ βαθεῖαν γνῶσιν τοῦ ζητήματος, ἐπὶ τῇ βάσει ἀσφαλῶν καὶ μαρτυρημένων πηγῶν, καὶ μετὰ ἀκραν ἀμεροληψίαν, ἐξετάζει τὴν συμπεριφορὰν τῶν μεγάλων δυνάμεων ἐναντι τῶν ἐθνικῶν μας ἀπαιτήσεων καὶ τὰς δυσχερεῖας τὰς ὁποίας ἀντιμετώπισεν ἡ Ἑλλὰς πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν δικαίων της, ὡς ἐξ ἀντιτιθεμένων συμφερόντων καὶ προκαταλήψεων.

Σπουδαιοτάτη εἶναι ἐπίσης καὶ ἡ ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ μελέτη, ἡ ὁποία ἀνεγνώσθη εἰς τὴν ἱστορικὴν Ἑταιρείαν τῶν Παρισίων Cercle St. Simon, τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1885, ὑπὸ τὸν τίτλον «Le rôle et les aspirations de la Grèce dans la question d'Orient» (σ. 393-429). Γνώστης τῶν λεπτομερειῶν τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος, ὠρμάτο ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ὅτι «τὰ συμφέροντα κακῶς ἐννοούμενα χωρίζουν τοὺς λαούς· καλῶς ἐννοούμενα θὰ τοὺς πλησιάσουν. Εἰς τὴν χερσονήσον τοῦ Αἴμου ὑπάρχει χώρος δι' ὅλους». Ἐφρόνει ὅτι μετὰ ὀλίγην καλὴν θέλησιν καὶ μετὰ ἀμοιβαίας ὑποχωρήσεις (compromis) θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐπέλθῃ

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενον καὶ τέλος.

συνεννόησις μεταξύ τῶν βαλκανικῶν ἐθνῶν καὶ νὰ παύσῃ τοιοῦτοτρόπως τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα νὰ ἀπασχολῇ καὶ ἀνησυχῇ τὴν Εὐρώπην. Δὲν παρεγνώριζεν ὁμοῦς τὰς δυσχερείας τοῦ ἐγχειρήματος, αἱ ὁποῖαι προήρχοντο ἐκ μέρους τῶν βουλγαρικῶν καὶ πανσλαβιστικῶν κύκλων, ἐνῶ ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Σερβία, διὰ τῆς μετριοπαθείας τῶν, μαρτυρουμένης καὶ διὰ τῶν δηλώσεων διαπρεπῶν πολιτικῶν τῶν, ὑπεβοήθουν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς συνδιαλλαγῆς. Τοιοῦτοτρόπως ὠραματίζετο «μῖαν πραγματικὴν συνομοσπονδίαν κρατῶν ἀνεξαρτήτων, ἠνωμένων πρὸς ἀλληλα διὰ τῶν συμφερόντων τῶν καὶ μὴ ἀποβλεπόντων πλέον παρὰ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς προόδου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ».

Διὰ τὰς εἰρηνιστικὰς αὐτὰς ἀντιλήψεις του, αἱ ὁποῖαι δυστυχῶς διεψεύσθησαν ὑπὸ τῶν πραγμάτων, δικαίως ἀπεκλήθη ὁ Βικέλας ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέαδου «πρόδρομος τῆς βαλκανικῆς ἐνώσεως» (*précurseur de l'union balkanique*).

Κατὰ τὸ 1893 ἐπίσης ἐξέδωκεν ὁ Βικέλας τόμον ὑπὸ τὸν τίτλον «Διαλέξεις καὶ Ἀναμνήσεις» (Ἀθήναι), ὅπου περισυνέλεξε διαλέξεις καὶ μελέτας γραφείσας κατὰ τὰ ἔτη 1860 ἕως 1893, τῶν ὁποῖων αἱ πλείσται εἶχον ἤδη δημοσιευθῆ εἰς περιοδικὰ καὶ φυλλάδια. Ἐκ τῶν πραγματειῶν τούτων ἀξιαὶ ἰδίας μνείας εἶναι μάλιστα αἱ ἑξῆς: «Περὶ βιβλίων καὶ περὶ τῆς ἔξεως τοῦ ἀναγινώσκειν», ἐνθα ἐκφράζει τὴν εὐχὴν συστάσεως ἐκδοτικοῦ σωματείου, πρὸς παροχὴν εἰς τὸ ἑλληνικὸν κοινὸν καταλλήλων ἀναγνωσμάτων. Ἡ σκέψις αὕτη τὸν ὠδήγησε βραδύτερον εἰς τὴν σύστασιν τοῦ συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων. Εἰς τὴν διάλεξίν του «Τὰ Παρίσια καὶ ἡ ἑλαφρά φιλολογία» καθορίζει ποῖα προσόντα δεόντ' ἔχει ὁ ἀληθὴς λογοτέχνης καὶ εἰρωνεύεται τοὺς θεωροῦντας τὴν λογοτεχνίαν ὡς ἑλαφράν φιλολογίαν. Τὸ «Περὶ νεοελληνικῆς φιλολογίας δοκίμιον»⁴³, ἀναγνώσθ' ἐν τὸ 1871, εἰς τὴν τότε ὑφισταμένην ἑλληνικὴν σχολὴν τοῦ Λονδίνου, δίδει εἰκόνα τῆς μετὰ τὴν ἀλωσιν φιλολογικῆς κινήσεως κατὰ τοὺς μαύρους καὶ σκοτεινοὺς αἰῶνας τῆς δουλείας καὶ μετ' αὐτήν. Ἰδιαιτέρως ἐξαίρει εἰς τὴν μελέτην αὐτὴν τὴν ἀξίαν τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ὁποῖων, ὡς λέγει, «ἀπαυγάζει διαυγῆς τις καὶ εὐώδης καὶ ζωογόνος αὔρα, ἥτις ὑπὲρ πᾶν ἄλλο, νομίζω, συνδέει τὸ παρὸν μὲ τὴν προγονικὴν ἀρχαιότητα». Εἰς τὴν δημοτικὴν ποίησιν εὐρίσκει «τὴν παρήγορον ἀπόδειξιν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ διάνοια δὲν ἔπαυσε ποτὲ νὰ εἶναι ἐπιδεκτικὴ τοῦ καλοῦ».

Ἀξιόλογοι εἶναι καὶ αἱ εἰς τὸν τόμον τοῦτον περιλαμβανόμεναι παιδαγωγικῆς φύσεως μελέται. Εἰς τὴν πραγματείαν του «Περὶ ἀγωγῆς», διακρίνων τὴν ἀγωγὴν ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευσιν, τονίζει ὅτι ἡ βᾶσις τῆς ἀγωγῆς πρέπει νὰ δίδεται εἰς τὴν οἰκογένειαν, καὶ ὅτι τὸ σχολεῖον «εἶναι ἀναγκαῖον συμπλήρωμα τῆς ἐντὸς τοῦ οἴκου δοθείσης ἀγωγῆς». Ἀποδίδων δὲ περισσοτέραν σημασίαν εἰς τὴν μόρφωσιν χαρακτήρος ἢ εἰς τὴν πολυμαθειαν, χωρὶς φυσικῶ τῶ λόγῳ, τὸ ἐν ν' ἀποκλείη τὸ ἄλλο, ὑπενθυμίζει τὰ λόγια τοῦ πατρὸς τοῦ Tom Brown ὅταν ἔστειλε τὸν υἱὸν του εἰς τὸ σχολεῖον: «Ἐγὼ δὲν στέλλω τὸν υἱὸν μου

εἰς τὸ σχολεῖον μόνον διὰ νὰ μάθῃ γράμματα. ὀλίγον μὲ μέλλει διὰ μετοχὰς καὶ ἀπαρέμφατα... Ἡ κυρία ἐπιθυμία μου εἶναι νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὸ σχολεῖον φιλαλήθης, γενναῖος, χρηστός, καθὼς πρέπει ἄνθρωπος καὶ καλὸς χριστιανός». Ὁ Βικέλας εἶναι θαυμαστῆς τοῦ ἀγγλικοῦ παιδαγωγικοῦ συστήματος, ὅπου ἐκπαίδευσις καὶ ἀγωγή συμβαδίζουν, αἱ δὲ σωματικαὶ ἀσκήσεις ἔχουν ὄσπιν σημασίαν καὶ τὰ μαθήματα, συμφώνως πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχὴν «εὐ τὸ σῶμα ἔχειν καὶ τὴν ψυχὴν». Εἰς πραγματείαν ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ σχολεῖον τοῦ χωριοῦ» ἐξανίσταται κατὰ τῆς ἐκμαθήσεως νεκρῶν γραμματικῶν τύπων καὶ εὐχεται νὰ εἰσαχθῆ εἰς τὰ προκαταρκτικὰ τουλάχιστον σχολεῖα γραμματικὴ τῆς καθομιλουμένης «ἀνευ δυϊκοῦ καὶ ὑπερσυντελικοῦ» κλπ. Αἱ ἰδέαι αὐταί, αἱ ὁποῖαι δυστυχῶς ἀκόμη σήμερον δὲν ἔτυχον κοινῆς ἀναγνώσεως, ἐννοεῖται ὅτι κατὰ τὸ 1891 ἐφαίνοντο λίαν τολμηραὶ καὶ ἦσαν πράγματι πρωτοπορειακαὶ⁴⁴. Εἰς τὰς «Διαλέξεις καὶ Ἀναμνήσεις» περιέχονται καὶ ἄλλαι ἀξιόλογοι ποικίλης ὕλης πραγματεῖαι.

Ὁ Βικέλας ἐδημοσίευσε ἐπίσης διαφόρους ἄλλας μελέτας, κριτικὰς καὶ ἄρθρα εἰς διάφορα σπουδαῖα γαλλικὰ περιοδικὰ, ὡς τὸ *Annuaire de l'Association pour l'encouragement des études grecques*⁴⁵, *Nouvelle Revue*, *Revue historique*, *Revue d'histoire diplomatique*, *Revue bleue*, *Revue des deux modes*, ὡς καὶ εἰς ἑλληνικὰ περιοδικὰ καὶ μάλιστα εἰς τὴν Ἔστίαν, Ἐθνικὴν Ἀγωγὴν καὶ Μελέτην. Εἰς τὴν *Revue des études grecques* συνέτασεν ὡς τακτικὸς συνεργάτης τὴν ἑλληνικὴν ἀλληλογραφίαν ἀπὸ τοῦ 1888 μέχρι τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1891, ὅτε παρητήθη, βαρυνθεὶς τὰς ἐξ Ἑλλάδος παρεξηγήσεις, καίτοι ἔκρινε περὶ τῆς πολιτικῆς ὅλως ἀντικειμενικῶς καὶ ἀπροσωπολήπτως. Αἱ μελέται αὐταὶ καὶ τὰ ἄρθρα εἰς τὰ διάφορα περιοδικὰ εἶναι ποικίλης ὕλης, φιλολογικὰ, ἱστορικὰ, διηγηματικὰ, βιογραφικὰ, βοτανικὰ, κριτικὰ, νεκρολογία, ἐπικάϊρα⁴⁷. Καὶ εἰς τὴν σειρὰν τῶν ὠφελίμων βιβλίων, ἔγραψεν ὁ Βικέλας τομίδια χάριν τῶν πολλῶν⁴⁸.

* * *

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν θέσιν τοῦ Βικέλα ὡς πρὸς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, πρέπει νὰ τονισθῆ ὅτι οὗτος ἀπέφυγε νὰ διατυπώσῃ θεωρίαν περὶ αὐτοῦ φρονῶν, ὅτι τοῦτο εἶναι ἔργον τῶν γλωσσολόγων ἢ τῶν γραμματικῶν· ἡ ἀποστολὴ τοῦ λογοτέχνου εἶναι ἄλλη. Εἰς τὴν πράξιν ὁ Βικέλας ἐπὶ πολὺ ἀμφοταλαντεύθη μέχρις ὅτου κανονίσῃ τὴν στάσιν του ἐναντι τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος. Εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς συγγραφικῆς του δράσεως, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἰδίως τοῦ Ἀλεξάνδρου Ραγκαβῆ καὶ τῆς μητρὸς του, βραδύτερον δὲ καὶ τοῦ θείου του Λέοντος Μελά, ὡς καὶ τῆς πανεπιστημιακῆς ἐπιβολῆς, ἡ ὁποῖα κατεδίκαιεν ἀπολύτως τὴν χρῆσιν τῆς δημοτικῆς, μετεχειρίζετο τὴν καθαρῆς φωνῆς, καὶ εἰς αὐτὴν ἔγραψε τὸ πρῶτον ποιητικὸν του δοκίμιον, τὴν μετάφρασιν τῆς «Ἐσθῆρ», ὡς καὶ τινὰ ἐκ τῶν πρώτων του ποιημάτων. Ἄλλ' ἀφ' ἑτέρου ὁ θαυμασμός του πρὸς τὴν δη-

μώδη ποιήσιν καὶ τὸν Διοσύσιον Σολωμόν, τοῦ ὁποίου, ὡς καὶ τοῦ Κάλβου, ἐκ τῶν πρώτων ἀντελήφθη τὸ ὑπέροχον τάλαντον, ὡς καὶ ἡ ἐπίδρασις τοῦ Σπυρίδωνος Πανᾶ, τοῦ Σπυρίδωνος Τρικούπη, τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου καὶ μάλιστα τοῦ Ἰουλίου Τυπάλδου, τὸν ἐκράτουν ἀμφιρέποντα εἰς τὸ ζήτημα αὐτό. Ἐπὶ τέλος, ὡς ὁ ἴδιος λέγει, μετὰ διαφωτιστικὴν συνομιλίαν του μετὸν ποιητὴν Ἰούλιον Τυπάλδον, τὸ 1860, ἀπεσκίρτησεν ὀριστικῶς ἀπὸ τὴν καθαρεύουσαν διὰ τὴν ποιήσιν, καὶ ἔσχισε μάλιστα στιχουργήματά του εἰς τὴν καθαρεύουσαν⁴⁹. Κατενόησεν, ὅπως λέγει, ὅτι «ἡ ἀληθὴς τῆς νέας Ἑλλάδος ποιήσις εἶνε ἡ δημοτικὴ, ἡ γλῶσσα τῆς ποιήσεως, ἡ ζῶσα καὶ λαλουμένη, ἡ γνησία τοῦ λαοῦ γλῶσσα»⁵⁰ καὶ ἀποκρούει τὴν γνώμην τῶν χαρακτηριζόντων τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν «ὡς νόθον τινὰ καὶ βάρβαρον», ζητῶν ἐκ φιλολογικῶν κειμένων ἀπὸ τοῦ δεκάτου αἰῶνος νὰ δεῖξη τὴν ἔκτοτε χρῆσιν αὐτῆς καὶ ὅτι «ἐπὶ χίλια ἔτη περίπου (ἂν ὄχι περισσότερα) μία ἦτο εἶναι καὶ θὰ εἶναι ἡ καθομιλουμένη ἑλληνικὴ γλῶσσα»⁵¹.

Διὰ νὰ καταδειχθῇ πόσον βαθμιαίως ἠπλοποιήθησαν αἱ περὶ γλῶσσης εἰς τὴν ποιήσιν ἀντιλήψεις τοῦ Βικέλα, ἀρκεῖ ἡ ἀντιπαραβολὴ τῶν πρώτων στίχων τῆς «Ἐσθῆρ» (1851) πρὸς τοὺς πρώτους στίχους τῆς μεταφράσεως τῆς «Ὀδυσσεΐας» (1869). Ἐκ τῆς «Ἐσθῆρ»:

«Σὺ εἶσαι ὦ Ἐλίση μου, τρὶς μακαρία ὦρα!
Εὐλογητὸς ὁ οὐρανὸς ποῦ μ' ἀποδίδει τώρα
Σέ, ἦτις τοῦ Βενιαμὴν καθὼς ἐγὼ ἐγγόνη,
ἦσο τῶν πρώτων χρόνων μου ἡ σύντροφος
[ἡ μόνη
καὶ ὑποφέρουσα πολλὰς βασάνους τρισαθλίας
τὰς τῆς Σιών ὁμοῦ μ' ἐμὲ ἐθρήνεις δυστυχίας»

Καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς «Ὀδυσσεΐας»:

«Ἐκεῖ ἀποκοιμήθηκε ὁ θεῖος Ὀδυσσεΐας,
κοιμήθηκ' ἀπὸ κούραση καὶ ὕπνο πλακωμένος·
καὶ ἡ θεά, ἡ Ἀθηναῖα, ἡ γαλανοματοῦσα,
σ' τὴν πόλιν ἐξεκίνησε νὰ πάγη τῶν Φαιακῶν».

Καὶ ἡ μετάφρασις τῶν σαιξσπηρείων ἔργων ἔγινεν εἰς γλῶσσαν κατὰ βάσιν δημοτικὴν, ἡ ὁποία τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὅτε ἐπὶ σκηνῆς ἐκυριάρχει ἡ ἄκρα καθαρεύουσα, ἐσκανδάλιζεν ὄχι ὀλίγους. Μὴ ὁμως ἀκόμη ἐντελῶς ἐλευθερωμένος ἀπὸ τοὺς δεσμούς τῆς καθαρευούσης, ἔκαμε χρῆσιν καὶ τύπων ἀρχαϊζόντων⁵², δι' ὃ καὶ ὁ Ἐμ. Ροῖδης, ἂν καὶ εὐρίσκει τὰς μεταφράσεις ταύτας «κατὰ τὸ δυνατόν καλὰς», παρατηρεῖ ὅτι ἡ εἰς αὐτὰς «ποικιλοτυπία ἐλαττώνει τὴν καλλιτεχνικὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου»⁵³.

Καίτοι ὁμως διὰ τὴν ποιήσιν ὁ Βικέλας ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς, διὰ τὸ πεζογράφημα προσεπάθησε, ὡς λέγει, νὰ τηρήσῃ «μέσον τινὰ ὄρον, γράφων τὴν καθομιλουμένην, ὡς σήμερον κοινῶς λαλεῖται»⁵⁴, ὅπως τὴν ἐχάραξεν «ἡ πείρα καὶ ἡ χρῆσις»⁵⁴. Αὐτὴ δὲ ἡ «βαθμηδὸν διαπλαττομένη συμφώνως πρὸς τοὺς ὅρους τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τοῦ ὅλου ἔθνους» ἀπλοποιημένη καθαρεύουσα ἐθεώρει ὅτι εἶναι καὶ θὰ εἶναι τὸ πανελληνιον ὄργανον, ἡ φιλολογικὴ οὕτως εἰπεῖν σημαία

τοῦ ἑλληνισμοῦ»⁵⁶. Καὶ κατὰ μὲν τὰ πρώτα ἔτη τῆς συγγραφικῆς του δράσεως δὲν εἶχεν, ὡς λέγει ὁ ἴδιος, τὴν τόλμην ἢ τὴν δύναμιν νὰ ἀντισταθῇ ὅσον ἐπεθύμει εἰς τὸ ρεῦμα τῆς ἐπικρατούσης τότε τάσεως πρὸς τὸ καθαρολογεῖν⁵⁷. βαθμηδὸν ὁμως ἠλευθεροῦτο ἀπὸ ὑπερβολῆς, καὶ βλέπομεν καὶ εἰς τὰ πεζογραφήματά του βαθμιαίως βαίνουσαν τὴν ἀπλοποίησιν τῆς γλώσσης του χωρὶς ὁμως ποτὲ νὰ ὑπερβῇ τὰ ὅρια τῆς μέσης ὁδοῦ. Ἐφρόνει δ' ὅτι ἡ ἐκ παραλλήλου χρῆσις τῆς λεγομένης δημώδους εἰς τὴν ποιήσιν καὶ τῆς λεγομένης καθαρευούσης εἰς τὸ πεζὸν οὐ μόνον βλαβερὰ δὲν εἶναι ἀλλ' ἴσως καὶ ἐπιστεύσει τὴν διόρθωσιν τῆς προσαπτομένης εἰς τὴν γλῶσσαν ἀνωμαλίας καὶ συντελέσει εἰς πλουτισμὸν αὐτῆς. Ἡ διγλωσσία δὲν τὸν ἀνησύχει πολὺ· ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Παλαμᾶν, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζει τὴν διγλωσσίαν «ὡς χαωτικὴν, ποῦ στραγγαλίζει καὶ ποῦ σκοτώνει ὁμοια καὶ τὴν ἀρχαία καὶ τὴν νέα γλῶσσα μας»⁵⁸, ὁ Βικέλας ἐφρόνει ὅτι αὕτη «δὲν εἶναι ἴσως κακὸν τόσο μέγα ὅπως λέγεται» καὶ ἰσχυρίζετο ὅτι «μέχρι βαθμοῦ τινος θὰ ὑφίσταται πάντοτε», ὡς συμβαίνει εἰς ὅλας τὰς γλῶσσας, διότι «οὐδενὸς ἔθνους ἡ γραπτὴ φιλολογικὴ γλῶσσα εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ ἀπαράλλακτος μετὰ τὴν λαλουμένην». Πάντως ὀρθότατα ἐφρόνει ὅτι γλωσσικὴ ὁμοιομορφία δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιβληθῇ διὰ τῆς βίας καὶ τῆς ἐπιβολῆς, καθόσον ἡ γλῶσσα διαμορφοῦται βαθμηδὸν ἀφ' ἑαυτῆς, καὶ, ὅπως ἔλεγεν ὁ περικλεῆς γλωσσολόγος Max Mueller, «οὐχὶ ἐκ τῆς βουλήσεως ἀτόμου τινός, οὐδ' ἐκ τῆς ἀμοιβαίας συμφωνίας ἀριθμοῦ τινος ἀτόμων, οὐδ' ἐκ τῶν προσπαθειῶν τῶν γραμματικῶν καὶ τῶν ἀκαδημιῶν»⁵⁹, πολὺ δ' ὀλιγώτερον, θὰ προσέθετα, τῶν πειθαρχικῶν συμβουλιῶν καὶ δικαστηρίων· ὅπως ἔλεγεν ὁ σοφὸς Κοραῆς «αἱ γλῶσσαι ἀποστρέφονται τὸν δεσποτισμὸν»⁶⁰.

Συμφώνως πρὸς τὰς ἀντιλήψεις του ταύτας, ὁ Βικέλας οὐδέποτε ὑπετάχθη εἰς ὑποκειμενικούς κανόνες οἰασδήποτε γλωσσικῆς κατευθύνσεως ἢ εἰς ἀποφάσεις οἰουδήποτε γλωσσοπλάστου, ἀλλὰ διετήρησε πάντοτε τὴν γλωσσικὴν του αὐτοτέλειαν. Μὴ ἀποδεχόμενος τὸ ἀπόφθεγμα τοῦ Καρκαβίτσα «ἡ δημοτικιστῆς ἡ καθαρευουσιᾶνος· ἡ ἀρσενικὸς ἡ θηλυκός», δὲν ἀνῆκεν οὔτε εἰς τὴν μερίδα τῶν δημοτικιστῶν οὔτε εἰς τὴν τῶν καθαρευουσιάνων, ἀλλ' ἀνῆκε μᾶλλον εἰς τὴν μερίδα τῶν ἀκολουθούντων τὴν μέσην ὁδόν, οἱ ὁποῖοι ἀπεδέχοντο ὅτι ἐκ τῶν στοιχείων ἀμφοτέρων τῶν τάσεων βαθμηδὸν διαμορφοῦται ἡ κοινὴ ὀμιλουμένη, κατὰ τρόπον ὁμαλὸν ἀνευ βιαιοτήτων καὶ ἀκροτήτων, συμφώνως πρὸς τὰς ὑποθήκας τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, ὁ ὁποῖος κηρυγμῆος σαφῶς ὑπὲρ «τῆς μέσης ὁδοῦ», ἀναφωνεῖ «ἄφες τοὺς μακαρονίζοντας καὶ τοὺς χυδαίζοντας»⁶¹. Ὅπως λέγει ὁ Δροσίνης⁶², «ὁ Βικέλας κατεδίκαζε τὰ ἄκρα καὶ τῶν δημοτικιστῶν καὶ τῶν καθαρογλωσσῶν. Ζητοῦσε κάτι μεταξύ τῶν δύο κ' ἔλεγε: στὸ γλωσσικὸ μας ζήτημα μπορεῖ νὰ νὰ πῆ κανεὶς ἀνάλογα μετὰ τὴν καμήλα: οὔτε στὸ ἕνα πεζοδρόμιο οὔτε στὸ ἄλλο· χάθηκε ἡ μέση τοῦ δρόμου;» Τὸ 1859 ἀπευθυνόμενος ὁ Βικέλας πρὸς τοὺς ἀρχαίζοντας ἔγραψε τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα:

«Ποῦ τὴν τραβάτε, ὦ γραμματισμένοι,
 Τὴ νέα γλῶσσα τὴν Ἑλληνική;
 Ἐμπρὸς ἐκείνη μόνη τῆς πηγαίνει,
 Ἀφῆτε τὴν νὰ ἰδοῦμε ποῦ θὰ βγῆ.
 Τὴν σέρνετε ὀπίσω τὴν καυμένη,
 ἔνω αὐτὴ ἔμπρὸς γερά πατεῖ.
 Θὰ σπάσῃ τὸ σχοινὶ ποῦ τὴν τραβάτε
 καὶ ὅλοι σας τανάσκελα θὰ πάτε»⁶³.

Τὸ ἐπίγραμμα αὐτὸ ἐγράφη τὸ 1859 διὰ τοὺς ἀρχαίζοντας· ὅπως ὁμως ἔλεγε περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου του: «Ἴσως τὸ ἐπίγραμμα ἐκεῖνο δύναται σήμερον νὰ ἐφαρμοσθῆ καὶ εἰς ἄλλους γραμματισμένους, οἱ ὅποιοι μὲ ἴσην βίαν τραβοῦν τὴν γλῶσσαν πρὸς ἀντίθετον διεύθυνσιν»⁶⁴.

Ὁ Βικέλας, θεωρῶν ὡς ἀνήκοντα εἰς τὴν ἐνιαίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν στοιχεῖα καὶ τῆς καθαιρεούσης καὶ τῆς δημοτικῆς, ἐφ' ὅσον ἀμφοτέρων γίνεται χρῆσις ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐπίστευεν εἰς τὴν ἀνάγκην μέσων λύσεων καὶ ἐκατέρωθεν συμβιβασμῶν. Ἐστενοχωρεῖτο βλέπων ὅτι τόσον οἱ ἀρχαίζοντες ὅσον καὶ οἱ δημοτικισταί, «παραβλέποντες καὶ περιφρονοῦντες τὴν χρῆσιν, τὴν καθιέρωσαν ὄρους καὶ τύπους γλώσσης γενομένης ἤδη κοινῆς καὶ ἀνταποκρινομένης εἰς τὰς νέας ἀνάγκας τῆς ἀναμορφώσεως κοινωνίας μας», δὲν ἦσαν πρόθυμοι εἰς συμβιβασμοὺς «ἐνῶ τὰ πάντα εἰς τὴν ζωὴν ἐκ συμβιβασμῶν παράγονται ἢ ἐξαρτῶνται». Καὶ εἰς τοὺς καθαρῶντας ὁμως καὶ εἰς τοὺς δημοτικιστὰς ἀνεγνώριζε χάριτας, εἰς μὲν τοὺς πρώτους διότι συγκρατοῦν τὴν παράδοσιν, εἰς δὲ τοὺς δευτέρους ὅτι «ἀνεχάιτισαν διὰ τῆς ἀντιδράσεώς των τὴν ὑπερβολὴν τῆς πρὸς τὸ ἀρχαίσειν τάσεως καὶ ἐνίσχυσαν (πέραν ἴσως τῆς θελήσεως ἢ τῆς ἐπιθυμίας των) τὰς προσπάθειας τῶν ἀναζητούντων μέσον ὄρον»⁶⁵.

Ἐννοεῖται, ὅπως συμβαίνει πάντοτε μὲ τοὺς μετριοπαθεῖς ὁπαδοὺς τῶν μέσων λύσεων, ὁ Βικέλας ἐξετέθη εἰς διμέτωπον πολεμικὴν, διότι οἱ μὲν δημοτικισταὶ τὸν ἐχαρακτήριζαν ὡς καθαιρεουσιᾶνον, οἱ δὲ ἀρχαίζοντες τὸν ἐξεώρουν ὡς ἀποστάτην καὶ διαφθορέα τῆς γλώσσης καὶ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν τὸν ἠλεγχαν διὰ τὴν ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν τέχνην τάσιν του πρὸς συμβιβασμοὺς.

Πάντως δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται, ὡς ἀνομολογεῖ καὶ ὁ Παλαμᾶς, ὅτι ὁ Βικέλας ἔδωκε «καὶ διὰ τὴν καθιέρωσιν τῆς δημοτικῆς εἰς ὅλα τὰ εἶδη τῆς ἐπικολυρικῆς ποιήσεως τὴν πρώτην θέσιν», καὶ μόνον οἱ παραγνωρίζοντες τὴν ἱστορικὴν ἀρχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἕκαστος δέον νὰ κρίνεται μὲ τὸ μέτρον καὶ τὰς συνθήκας τῆς ἐποχῆς του, δύνανται ν' ἀρνηθοῦν τὴν σημασιολογικὴν συμβολὴν τοῦ Βικέλα διὰ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, καὶ δὴ εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ὁπαδοὶ τῆς ἀπλοποιήσεως τῆς γλώσσης εἶχαν νὰ παλαίσουν ἐν μέσῳ παροξυσμοῦ ἀρχαιομανίας, κατὰ τόσων δυσχερειῶν ἀντιδράσεων καὶ προκαταλήψεων.

Ἀνεξαρτήτως τῶν γλωσσικῶν ἀντιλήψεων, τὸ λογοτεχνικὸν ὕφος τοῦ Βικέλα—ἄλλο γλῶσσα καὶ ἄλλο ὕφος— εἶναι ὁμολογουμένως ἀριστοτεχνικόν. Ἐβιδε—καὶ δικαίως—πολὺ μεγάλην προ-

σοχὴν εἰς τὸ ὕφος, τὸ ὁποῖον μεγάλως συντελεῖ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν ἢ τὴν ἀποτυχίαν ἐνὸς βιβλίου. Παρετήρει ὅτι οἱ δημοτικισταί, προσηλωθέντες κυρίως εἰς τὸ τυπικὸν τῆς γραμματικῆς, παρημέλησαν τὸ συντακτικὸν καὶ τὸ ὕφος καθόλου τὸ καὶ σπουδαιότερον. Χαρακτηριστικὸν τῆς σημασίας, τὴν ὁποίαν προσέδιδεν εἰς τὸ ὕφος εἶναι τὸ ἐξῆς ἀνέκδοτον ποῦ μᾶς διηγεῖται ὁ Δροσίνης⁶⁷. Ὄταν ἡμέραν τινὰ ἐλήφθη τὸ χειρόγραφον σοφοῦ ἱστορικοῦ, διὰ νὰ ἐκδοθῆ εἰς τὴν σειρὰν τῶν ὠφελίμων βιβλίων, σοφὸν μὲν ἀλλὰ κακογραμμένον, προσεπάθει ὁ Βικέλας μαζί μὲ τὸν Δροσίνην νὰ τακτοποιήσῃ πῶς τὴν σύνταξιν καὶ τὸ ὕφος του, ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν Δροσίνην εἶπε: «Λαμπρὸς ὁ μάγειρας ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ· χρειάζεται κι' ὁ σερβιτόρος. Μπορεῖς νὰ φέρνης στὴ μέση τραπέζιου ἕνα ὀλόκληρο ἀρνί, ὅσο καλά κι' ἂν εἶναι μαγειρεμένο; Ποιὸς θὰ τ' ἀγγίξῃ κι' ἀπὸ ποῦ θ' ἀρχίσῃ; πρέπει νὰ μεσολαβήσουν τὰ χέρια τοῦ σερβιτόρου νὰ τὸ καλοκόψουν, νὰ τὸ ξεχωρίσουν σὲ κομμάτια καὶ νὰ τὸ γυρίσουν στοὺς καλεσμένους. Λαμπρὸς ὁ μάγειρας ὁ δικὸς μας, ἀλλὰ κι' ἀπαραίτητοι ἐμεῖς οἱ σερβιτόροι». Πόσα καλά κατὰ τὰ ἄλλα βιβλία, ἐπῆγαν πραγματικῶς χαμένα διὰ τὴν παραμέλησιν τοῦ ὕφους;

Ἡ λογοτεχνικὴ δρᾶσις τοῦ Βικέλα διήρκεσε 57 συναπτά ἔτη (1851—1908), συνεχισθεῖσα μέχρι τῆς ἐπιθανατίου κλίνης του. Ἐπ' αὐτῆς ἔγραψε μὲ μολυβδοκόνδυλον τὸ τελευταῖον ἄρθρον του, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡρώων τοῦ ἀγῶνος», ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου του· δι' αὐτοῦ ἐπρότεινε τὴν ἐπὶ τοῦ Λυκαβηττοῦ ἱδρυσιν μεγαλοπρεποῦς ἡρώου τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, «ὅπου θὰ εὔρουν τὴν θέσιν των εἰκόνες τῶν ἐνδόξων συμβάντων τοῦ ἀγῶνος καὶ ἀνδριάντες τῶν ἡρώων, τῶν ἀθανάτων εὐεργετῶν τῆς ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας». Τὸ κύκνειον τοῦτο ἄρθρον ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ περιοδικὸν «Μελέτη»⁶⁸. Ἀνέκδοτον ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐπιφυλάσσεται ἐν καιρῷ νὰ δημοσιεύσῃ ὁ Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων, κατέλιπε ὁ Βικέλας, «Ἡμερολόγιον τοῦ ἀτυχοῦς πολέμου τοῦ 1897».

* * *

Ὁ Δημήτριος Βικέλας κατέχει διακεκριμένην θέσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Περὶ ποικίλα πεδία τοῦ λόγου ἀσχοληθεῖς, εἶχε πάντοτε κάτι νέον νὰ εἰπῆ ἢ τοῦλάχιστον νὰ διατυπώσῃ γνωστὰ κατὰ τρόπον νέον καὶ ἐπαγωγόν. Ἀριστοτέχνης τῆς γραφίδος, διετύπωνε τὰς ἀντιλήψεις του κατὰ τὸν εὐγενέστερον τρόπον, χωρὶς ποτὲ νὰ θίξῃ οὐδὲ πόρρωθεν τοὺς ἄλλως φρονούντας. Εἰς ὅλα τὰ γραφόμενά του διαλάμπει ὁ ἀδαμάντινος χαρακτήρ του, ἡ λεπτότης τοῦ συναισθήματος, ἡ εὐγένεια τοῦ ἤθους, ἡ ὀρθὴ κρίσις, τὸ μέτρον, ἡ προσήνεια, ἡ ὑγιὴς αἰσιοδοξία, ἡ ἀκοίμητος φιλοπατρία του.

Μεγάλως ἰδίως προσέφερεν ὑπηρεσίας διὰ τῶν εἰς γαλλικὴν γλῶσσαν γραφεισῶν ἱστορικῶν μελετῶν του καὶ ἄρθρων, διὰ τῶν ὁποίων ἐκίνει τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ διεθνοῦς κόσμου τῆς διανοήσεως ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικῶν ἀπόψεων. Πόσον δ' ἐξετιμῶντο τὰ γραφόμενά του, μαρτυρεῖ

τὸ ὅτι πολλὰ ἐξ αὐτῶν μετεφράζοντο, ὡς ἤδη εἶπομεν, εἰς ξένας γλώσσας, καὶ δὴ ὑπὸ ἀνδρῶν τῆς περιωπῆς τοῦ μαρκησίου de St. Hilaire, τοῦ Emil Legrand, τοῦ λόρδου Bute, τοῦ Rubio y Luch καὶ ἄλλων, καὶ ὅτι τὰ σπουδαιότερα τῶν περιοδικῶν τῆς Ἑσπερίας, καὶ μάλιστα τῆς Γαλλίας, ἐδημοσίευσαν ἄρθρα του. Οὐδενὸς Ἑλληνοῦ ἔργα δὲν ἠξιώθησαν τῶν μεταφράσεων εἰς ξένας γλώσσας ὅσον τὰ ἔργα τοῦ Βικέλα, ἡ δὲ περιώνυμος συγγραφεὺς Juliette Lambert, ἡ μετέπειτα κυρία Adam, ἀφιέρωσε τὸ ἔργον τῆς «*Poètes grecs contemporains*» (Paris 1881) εἰς τὸν Βικέλαν, ἄνευ τῆς βιοθῆρας τοῦ ὁποίου, ὡς ὁμολογεῖ, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ τὰ γράψῃ. Ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἰδιωτικῆς πλουσίας ἀλληλογραφίας του τῆς ὁποίας τὸ περισσῶν ἔργον θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον νὰ ἐδημοσιεύετο, ὡς καὶ διὰ τῶν προσωπικῶν του σχέσεων, συνετελεῖ μεγάλως ὁ Βικέλας πρὸς ἐπίρρωσιν τοῦ γαλλικοῦ φιλελληνισμοῦ. Συναναστρεφόμενος μετὰ τῆς ἀνωτέρας κοινωνίας τῶν Παρισίων, εἰργάζετο ἀδιακόπως ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν συμφερόντων, τῶν ὡστε ὁ διάσημος ποιητῆς Sully-Prudhomme τὸν ἐχαρακτήρισεν ὡς «*un diplomate grec hors cadre*», ὁ βαρῶνος Pierre de Conbertin ἐξήρε «*la finesse de sa diplomatie*», ὁ δὲ περίφημος ἀρχαιολόγος Homolle εἶπε περὶ αὐτοῦ ὅτι εἶναι «*τὸ ζῶν σύμβολον τῆς κατὰ παράδοσιν φιλίας τῶν δύο ἀχωρίστως ἠνωμένων λαῶν*». Ἡ ἐν Παρισίοις οἰκία του ἦτο τὸ κέντρον τῶν ἐκεῖ διανοουμένων καὶ σπουδαζόντων Ἑλλήνων, τοὺς ὁποίους μὲ κάθε τρόπον συνεβούλευε, ἐβοήθει καὶ ἐνίσχυεν. Ἀφ' ὅτου ἐγκατέστη τὸ 1897 ὀριστικῶς ἐν Ἀθήναις, ἡ οἰκία του τῆς ὁδοῦ Βαλαωρίτου, μὲ τὴν καλαίσθητον ἐπίπλωσίν της, τὴν ἀξιόλογον πινακοθήκην καὶ τὴν πολῦτιμον βιβλιοθήκην του, τὴν ὁποίαν διὰ τῆς διαθήκης του ἐδῶρθη εἰς τὸν δῆμον Ἡρακλείου Κρήτης, κατέστη ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὸ κατ' ἐξοχὴν πνευματικὸν κέντρον, ὅπου συνεκεντροῦντο διανοούμενοι τοῦ τόπου καὶ ξένοι λόγιοι, ἐπιστήμονες καλλιτέχναι καὶ ἐπίσημοι⁷¹.

* *

Ὁ Βικέλας ὁμοῦ δὲν ἦτο μόνον ὁ λόγιος καὶ συγγραφεὺς, ἀλλ' ἦτο ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν εὐγενεστέραν σημασίαν τῆς λέξεως, ὁ ὁποῖος ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος καὶ τὴν πρωτοβουλίαν εἰς πολλὰ ἔργα κοινῆς ὠφελείας. Σπανίως πράγματι ἄνθρωπος τῶν ἰδεαλιστῶν διεκρίθη συγχρόνως καὶ εἰς ἔργα κατ' ἐξοχὴν πρακτικά. Ἀπὸ τοῦ 1895, ἀντιπρόσωπος τῆς ἑλληνικῆς γυμναστικῆς ἐνώσεως ἐν Παρισίοις, ἐκλεγείς πρόεδρος τῆς διεθνοῦς ἐπιτροπῆς διὰ τὴν τέλεσιν τῶν ἀγώνων, ἐπρότεινε τὴν τέλεσιν τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων τοῦ 1896 εἰς Ἀθήνας. Ἡ πρότασίς του εὔρε τὴν ἀντίδρασιν πολλῶν, καὶ αὐτοῦ τοῦ τότε πρωθυπουργοῦ Χαριλάου Τρικούπη, φοβουμένων τὰς δυσχερείας τοῦ ἐγχειρήματος καὶ ἀποτυχίαν ἢ φυσικὴν του αἰσιοδοξία ὁμοῦ ὑπερενίκησε κάθε δισταγμὸν, καὶ οἱ ἀγῶνες διεξήχθησαν ἐπιτυχέστατα, χωρὶς νὰ διαψευσθῇ οὐδὲ κατὰ κεραίαν ἡ αἰσιοδοξία του. Ὄταν, μετὰ ἓν ἔτος, ἐξεργάγη

ὁ ἀτυχῆς ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1897 μετὰ δριμύτητος ἑκαυτηρίαζεν, εἰς ἐπιστολὴν του τῆς 14 Μαρτίου, πρὸς τὸν φίλον του ἑλληνοστὴν Θεόδωρον Reipach, «*τὴν κτηνώδη ἐπέμβασιν τῶν μεγάλων δυνάμεων*»⁷². Εἰς τὴν τῶσον λυπηρὰν διὰ τὴν πατρίδα πολεμικὴν αὐτὴν περιπέτειαν, ἔδειξε ζωηρότατον ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς τραυματίας, συντελέσας μεγάλως εἰς τὴν ὀργάνωσιν νοσοκομειακοῦ πλοίου διὰ τὴν μεταφορὰν των. Τὸ ἀτυχὲς τέρμα τοῦ πολέμου τὸν ἐλύπηθησε ὑπερβολικά. Μετὰ ζήλου εἰργάσθη καὶ εἰς τὸ κομιτᾶτον πρὸς περίθαλψιν τῶν Μακεδόνων. Ἐλάβεν ἐπίσης ἐνεργὸν μέρος καὶ εἰς τὴν ἰδρυσιν τοῦ οἴκου τῶν τυφλῶν, τῆς σεβαστοπούλειου ἐργατικῆς σχολῆς, τῆς προτύπου σκοπευτικῆς σχολῆς. Ἀλλὰ τὸ κατ' ἐξοχὴν ἀγαπημένον του δημιούργημα ἦτο ὁ Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων, τοῦ ὁποίου ἐγένετο ἰδρυτῆς (1899), ἀνεξάντλητος χορηγός, ἐμνέουσα ψυχὴ καὶ ἰσόβιος πρόεδρος, ἔχων συμπαραστάτην καὶ ἀκάματον συνεργάτην τὸν ἐν ἀκαδημίᾳ συνάδελφον κ. Γ. Δροσίνην, τὸν ὁποῖον ἰδιαζόντως ἐτίμα καὶ ἠγάπα. Παρ' ὅλας τὰς ἐπικρίσεις ποὺ ἠκούσθησαν διὰ τὴν δρᾶσιν τοῦ Συλλόγου ὑπὸ διαρκῶς μεμψιμοιρούντων καὶ τὰ πάντα ἐπικρινόντων ἀνθρώπων⁷³, οἱ ὁποῖοι τὸν ὠνόμασαν καὶ σύλλογον ἀνωφελῶν βιβλίων, εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ὁ Σύλλογος αὐτὸς παρέσχε ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας, διὰ διαδόσεως εὐθηνῶν καὶ καλογραμμένων ὑπὸ διαπρεπῶν, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐπιστημόνων καὶ λογίων, βιβλίων εἰς τὸ πολὺ κοινόν, ὡς καὶ διὰ τῶν ἐπακολουθησάντων ἐξαρτημάτων του, ἦτοι τῆς σχολικῆς ἐκθέσεως, τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ μουσείου, τῆς παιδαγωγικῆς βιβλιοθήκης, τῆς ὀργανώσεως σχολικῶν βιβλιοθηκῶν, τῆς συγκλήσεως τοῦ ἀ' ἐκπαιδευτικοῦ συνεδρίου τὸ 1904, καὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ «*Μελέτη*» (1907—1912).

Ὁ Βικέλας ἐχρημάτισε καὶ πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς Ὀλυμπίων καὶ τὸ 1907 παρέστη μετὰ τοῦ ἱατροῦ Β. Πατρικίου εἰς τὴν ἐν Λονδίνῳ συγκροτηθεῖσαν συνδιάσκεψιν τοῦ διεθνοῦς ἔρυθροῦ σταυροῦ ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔρυθροῦ σταυροῦ.

Διὰ τῆς πολλαπλῆς του δράσεως καὶ τῶν ἐξαιρετικῶν του χαρισμάτων νοῦ καὶ καρδίας, ἀνεδείχθη τοιοῦτοτρόπως ὁ Βικέλας ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν ὁποῖον κατ' ἐξοχὴν ἐφαρμόζεται τὸ παλαιὸν λόγιον «*ὡς χάριεν ἔσθ' ἄνθρωπος ὅταν ἄνθρωπος ἦ*», καὶ δι' αὐτὸ ἀπελάμβανε βαθυτάτης τιμῆς καὶ ὑπολήψεως, οὐ μόνον εἰς τὴν πατρίδα ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀλλοδαπήν. Μεταξὺ ἄλλων τιμητικῶν διακρίσεων, ἡ ἐν Παρισίοις ἑταιρεία τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν τὸν ἐξέλεξε πρόεδρόν της. Τὸ 1890, κατὰ τὸ ταξίδιον του εἰς Σκωτίαν, τὰς ἐντυπώσεις τοῦ ὁποῖου κατέγραψεν εἰς γλαφυρὸν τομίδιον, ἀνηγορεύθη τιμῆς ἕνεκα ἐπίτιμος διδάκτωρ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1411 ἰδρυθέντος πανεπιστημίου τῆς ἀρχαίας σκωτικῆς πόλεως τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου. Ἡ ἑλληνικὴ, γαλλικὴ καὶ δανικὴ κυβέρνησις τὸν ἐτίμησαν δι' ἀνωτέρων παρασῆμων.

* *

Ὁ θάνατός του, ἐπισυμβὰς εἰς ἡλικίαν 73 ἐτῶν μετὰ μακρὰν ἀσθένειαν καρκίνου τοῦ ἥπατος, τὴν 7ην Ἰουλίου τοῦ 1908, εἰς συγγενικὴν τῆς Κηφισίας ἔπαυλιν τοῦ ἀειμνήστου Πέτρου Πρωτοπαπαδάκη, δὲν ἐθρηνήθη μόνον ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, καὶ εἰς πολλὰς ἡμερίδας καὶ περιοδικὰ ἐξήρθη εὐμενέστατα ἡ φιλολογικὴ καὶ καθόλου ἀνθρωπιστικὴ του δράσις.

Καὶ τελειῶνων τὴν ὁμιλίαν μου περὶ Δημητρίου Βικέλα, ἐνθυμούμαι καὶ ἐπαναλαμβάνω τοὺς στίχους ποιήματος, τὸ ὁποῖον ἀπήγγειλεν ὁ ἀειμνήστος Ἰωάννης Πολέμης ἐπὶ τοῦ τάφου του:

«Δοῦλε πιστέ, δοῦλε ἀγαθέ, τί κι' ἂν περνοῦν
[τὰ χρόνια;
Θὲ ν' ἀπομείνη ἡ μνήμη σου παντοτεινὰ κ'
[αἰώνια»!

ΔΗΜ Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ἴδε Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, συνεδρία 3.6.1938.

2. Αὐτόθι συνεδρία 19.11.1938. Ἡ εἰς ἰδιαιτέρον τεῦχος δημοσίευσις δὲν ἐπραγματοποιήθη μέχρις ὥρας.

3. Ἰσιδώρου Πηλουσιώτου, Ἐπιστολαὶ 5, 217 (ἐν Migne F. P. 78, 1461). Πρβλ. Δ. Σ. Μπαλάνου, Ἰσιδωρος Πηλουσιώτης, Ἀθῆναι.

4. Τοιοῦτότερος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ἐξεφώνησεν ἐπιταφίους ἢ ἐπιμνημοσύνας λόγους εἰς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, τὸν ἀδελφόν του Καισάριον καὶ τὴν ἀδελφήν του Γοργονίαν. Ὁ Γρηγόριος Νύσσης εἰς τὸν ἀδελφόν του μ. Βασίλειον, ὁ Ἀμβρόσιος Μαδεολάνων εἰς τὸν ἀδελφόν του Σάτυρον κ.λ. (Πρβλ. Δ. Σ. Μπαλάνου, Πατρολογία, Ἀθῆναι 1930, σελ. 312, 330, 449).

5. Πρβλ. Δ. Βικέλα «Ἡ Ζωή μου», Ἀθῆναι 1918.

6. Ἴδε Μ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδείαν ΙΓ', 861 - 862.

7. Ἐσθήρ, τραγωδία τοῦ Ρακίνα καὶ διάφορα ἄλλα ποιήματα, ὑπὸ Δημητρίου Βικέλα, ἐν Ἑρμούπολει 1851. Τὰ συνεκδοθέντα ποιήματα ἦσαν: ὁ ἐξόριστος, εἰς θάνατον νέας κόρης, ἡ ἀηδὼν, ἡ ἀνοιξίς, ὁ θνήσκων νέος, Σαπφώ, ἡ σκιά τοῦ Ἀνακρέοντος, ἡ πτωχὴ κόρη, ἐπιτομὴ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ, Μία σκηνὴ ἀπὸ τὸν Ρωμαῖον καὶ Ἰουλιαν.

8. Ἡ Ζωή μου ἔ. μ. σ. 138.

9. Εἰς τὸ περιοδικὸν «Χρυσάλλις», Ἀθῆναι 1864, σ. 594 κ.έ.

10. Εἰς τὴν «Εὐνομίαν», Ἀθῆναι 21.4.1864.

11. Ἀνεδημοσιεύθη εἰς φυλλάδιον ἐκδοθὲν ἐν Ἀθῆναις τὸ 1873, ὅπου συμπεριελήφθησαν ἡ σκηνὴ τοῦ κήπου τοῦ Faust καὶ τὸ ποίημα «Οἱ ἀρχαῖοι».

12. Δ. Βικέλα, Διαλέξεις καὶ Ἀναμνήσεις, Προλεγόμενα σελ. κε'.

13. Ἡ Ζωή μου, σ. 141.

14. A. Andréades, Un Hellène ami de la France, Conférence faite le 12 Février 1910, Athènes 1910, σ. 11.

15. Κ. Παλαμᾶ, Τὰ χρόνια μου καὶ τὰ χαρτιά μου, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1940, σελ. 145. Πρβλ. καὶ Ἐμπρός 25.3.1917 (W.)

16. Ἐμπρός 23.12.23 (W.)

17. Ἐξεδόθησαν εἰς διαφόρους ἐκδόσεις, ὧν τελευταία εἰς τόμον ὑπὸ Γ. Κασδόνη 1896 - 7.

18. Ἐν Δ. Βικέλα, Σαικσπεῖρου Ρωμαῖος καὶ Ἰουλιέτα, Ὁθέλος καὶ Βασιλεὺς Λήρ, Τραγωδίαὶ ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ μεταφρασθεῖσαι, Ἀθήναι 1876, εἰς σημείωσιν σελ. ιβ', ἀναφέρονται αἱ προγενέστεραι μεταφράσεις.

19. Ἀνεδημοσιεύθη εἰς τὰς Διαλέξεις καὶ Ἀναμνήσεις, σελ. 426 κ.έ. Μετὰ τινα ἔτη, τὸν Ἰούλιον τοῦ 1863, ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν Κλειῶ τῆς Τεργέστης ἀνταπόκρισις τοῦ Βικέλα περὶ τῶν Ἰουλιανῶν, τῆς ὁποίας ὁμοῦς ὁ Λιβαδάς μετέτρεψε τὸ λεκτικόν, συμφώνως πρὸς τὰς ὑπερκαθαρευούσας ἀρχὰς του («Ἡ Ζωή μου, σ. 387). Τὸ 1865 ἐδημοσίευσε εἰς παράρτημα τοῦ περιοδικοῦ Χρυσάλλις μετάφρασιν τῆς πραγματείας τοῦ Γάλλου Ἑλλημιστοῦ Egger «περὶ τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ἔθνους τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα» («Ἡ Ζωή μου, σ. 420).

20. Ἐξεδόθη εἰς β' ἐκδ. 1881, γ' 1891, δ' 1892, ε' καὶ τελευταίαν 1904.

21. Εἰς τὴν ἡμερίδα «Ἐμπρός» 25.3.1917 (W.)

22. Ἐν Muenchener Neue Nachrichten τῆς 19.12.1891. Ἀνετυπώθη εἰς τὰ Populaere Aufsätze τοῦ ἴδιου, Leipzig, 1909.

23. Au coeur de la vie, Paris, σ. 148: «Un confrère célèbre, D. Bikelas, m'a fait présent de son roman Louki Laras et de ses nouvelles grecques, traduits en français, magnifiquement illustrés par Ralli, deux livres charmants, où je trouve une pureté et une simplicité doriques».

24. Φύλλον 23.8.1908 «Petit chef d'oeuvre».

25. Εἰς τὴν «Ἀσχημὴ ἀδελφὴ» παρουσιάζει τὸν εὐγενῆ τύπον τοῦ διδασκάλου Πλατέα, προθύμου νὰ θυσιασθῇ χάριν φίλου του, ὁ ὁποῖος τὸν εἶχε σώσει ἐκ πνιγμοῦ. Ὁ «Παπᾶ Νάρκισσος» εἶναι ὁ τύπος εὐγενοῦς τὴν ψυχὴν Λευτοῦ εἰς τὸν ὁποῖον ἡ ἐννοια τοῦ καθήκοντος ὑπερνικᾷ τὸν φόβον πρὸ τοῦ θανάτου. Εἰς τὸν «Λυσσασμένον» περιγράφεται τὸ οἰκτρὸν τέλος λυσοδῆκτου, εἰς τὸν ὁποῖον τὴν τελευταίαν παρηγορίαν φέρει φιλόφρωνος ἱερέως. Εἰς τὸν «Φίλιππον Μάρθα» ἐξιστορεῖ τὴν δυστυχίαν τοῦ ἱατροῦ Μάρθα, ὁ ὁποῖος ἀκουσίως φονεύσας τὴν καλὴν του σύζυγον αὐτοκτονεῖ. Εἰς τὸ διήγημα «Εἰς τοῦ ὀφθαλματροῦ» παρουσιάζει τὸν εὐγενῆ τύπον φιλανθρώπου ἱατροῦ καὶ ἀγαθῆς χωρικῆς. Εἰς τὴν «Ἀνάμνησιν» περιγράφει τὸν θάνατον συμπαθοῦς συνταξιδιώτιδος του